

УДК 37.015.311

ВИХОВНИЙ ІДЕАЛ ЯК ОРІЄНТИР У САМОВИХОВАННІ МАЙБУТНЬОГО ПЕДАГОГА

Коваленко З.О.

Красноармійське педагогічне училище

У статті розглядається роль самовиховання в розвитку особистості вчителя та його спрямування на активне прагнення наблизитись до ідеалу як взірця сучасного життя.

Ключові слова: ідеал, самовиховання, конкурентоспроможність, тенденція.

ВОСПИТАТЕЛЬНЫЙ ИДЕАЛ КАК ОРИЕНТИР В САМОВОСПИТАНИИ БУДУЩЕГО ПЕДАГОГА

Коваленко З.А.

В статье рассматривается роль самовоспитания в развитии личности учителя и его направление на активное стремление приблизиться к идеалу как образцу современной жизни.

Ключевые слова: идеал, самовоспитание, конкурентоспособность, тенденция.

THE EDUCATIONAL IDEAL AS A LANDMARK IN SELF- EDUCATION OF A FUTURE TEACHER

Kovalenko Z.O.

In the article the role of self-education in the development of a teacher's personality and his orientation on active aspiration to reach the ideal as a standard of modern life is examined.

Key words: ideal, self-education, competitiveness, tendency.

Конкурентоспроможність учителя – нова проблем сучасної школи. Наразі, коли школа переорієнтовується на умови ринкової побудови всіх сфер соціального життя, змінилася роль учителя як центральної постаті в організації навчально-виховного процесу.

Школі потрібен учитель, який виконував би свою роботу дуже професійно. І все-таки питання конкурентоспроможності вчителя, залишаючись болючим для нього, є питанням не стільки економічним, скільки психологічним.

Учителю потрібні нові, відповідні потребам часу, уміння й навички. На перший план виходить уже не старанність чи виконавча дисципліна, а вміння аналізувати й прогнозувати, правильно оцінювати свої можливості й бути комунікабельним, ризикувати й не боятися нового, бути оптимістом і вміти не лише вибирати, але й відмовлятися від застарілого, традиційного.

Важливе місце в системі підвищення науково-теоретичного та методичного рівня учителів займає самовиховання.

Самовиховання майбутнього вчителя – це свідомо й цілеспрямована діяльність людини з удосконалення своєї особистості. Майбутній педагог повинен ставити перед собою мету – якомога краще підготуватися до педагогічної професійної діяльності. Його основним завданням є вдосконалення професійно значущих якостей своєї особистості, включаючи як світогляд і фізичне здоров'я, так і підвищення рівня методичної підготовки, розвиток своєї моральної культури, здібностей до широкого та глибокого соціально-педагогічного мислення й творчості. Багато видатних педагогів у свій час указували на необхідність самовиховання. Дістервег, наприклад, вважав, що для вчителя є святим обов'язком «своє виховання зробити завданням свого життя». І сучасні педагоги, зокрема В.О. Сухомлинський, підкреслюючи високі вимоги до особистості вчителя, зауважував, що ніяка інша професія не ставить таких вимог до людини.

Важлива умова виникнення потреби в професійному самовихованні майбутнього вчителя – це перехід його з позиції учня на позицію спеціаліста. І в цьому корисну роль має відіграти ідеал. Спрямованість самовиховання буде залежати від якостей життєвого ідеалу – ким людина хоче себе бачити.

Згідно зі словником іншомовних слів ідеал – це найвища довершеність, що як взірець, норма і найвища мета визначає певний спосіб і характер діянь людини... Чи стосується це трактування вчителя, його педагогічної діяльності? Безумовно, адже саме вчитель часто є взірцем для наслідування, ідеалом у повному розумінні слова для багатьох людей, як дорослих, так і дітей. Більше того, оскільки характерною особливістю школярів є чутливість до зовнішніх впливів, навіюваність, то особистість учителя стає своєрідним еталоном. Можливо, саме тому свідомо чи навіть підсвідомо вчитель намагається наблизитися до ідеалу. Дбаючи про це, він тим самим створює власний позитивний імідж. Процес становлення й розвитку нової української школи неможливо уявити без розробки моделі ідеалу особистості вчителя. Прагнення до ідеалу – це прагнення до гармонії та вдосконалення, без цього будь-яка людина деградує. Ідеал – зразок, норма, образ духовно багаті особистості.

Рушійною силою в розвитку самосвідомості вчителя є його ідеал. Він створює основи для правильного розуміння й активного прагнення педагога до взірця сучасного життя, тобто досконалої людини – професіонала, характерного для конкретного рівня розвитку суспільства. Ідеал можна трактувати як сукупність якостей педагога – людини – громадянина, професіонала, і як умову та передумову ефективної педагогічної діяльності, як узагальнений показник професіоналізму педагога, як мету професійного самовдосконалення.

За визначенням відомого педагога й психолога П. Каптерова, ідеал – це хоча й духовний, але живий образ, який втілює в собі сукупність бажаних та очікуваних привабливих людських якостей, це цілковито визначена, провідна для життя зірка. Процес формування ідеалу взагалі та ідеалу вчителя зокрема здійснюється під впливом трьох тенденцій:

1. Тенденція особистісна. Учитель як творець педагогічного процесу надає йому певного особистісного відтінку. У його діяльності проявляються риси характеру, манери, особливості поведінки тощо.

2. Тенденція загальнолюдська. Учитель, як і кожна людина, повинен бути духовно розвиненою особистістю взагалі, здібним органічно входити в будь-яку громаду (товариство), реалізовувати себе як особистість і професіонал у будь-якій державі, серед будь-якого народу.

3. Тенденція національна. Учитель повинен глибоко розуміти національні особливості, вивчати історію, культуру, мову, традиції, звичаї свого народу й виховувати дітей так, щоб вони були рідними своєю народом по духу, за переконаннями та ідеалами. Поняття національної свідомості складне й багатогранне. Воно включає не тільки приналежність людини до якоїсь нації, а й знання про неї, певні переконання.

Педагог повинен володіти українською мовою, мати уявлення про національну культуру та мистецтво; постійно вивчати історію свого народу, його життя, інтереси, традиції, звичаї, обряди; засвоїти українську етнопедагогіку та історію вітчизняної педагогічної думки.

Розвивати в собі національну свідомість, зміцнювати її слід постійно. Тільки за цієї умови вчитель здобуде моральне право формувати свідомих громадян зі своїх учнів.

Без доброти, милосердя немає педагога, як немає його без любові до дитини – головного об'єкта педагогічної діяльності. Ця любов повинна виходити з глибини душі, поширюватися на всіх учнів і обов'язково бути розумною, вимогливою, принциповою. Слід пам'ятати, що не діти існують для педагога, а він – для дітей, слід відчувати священний трепет перед кожною дитячою душею, не порушувати її світу, не топтати тих ніжних і духмяних квітів, які в ній починають розпускатися. Дитина як особистість – безцінна. Педагог-гуманіст поважає її, шанує, прагне не принизити її гідність, не образити в ній людину. Щоб пізнати внутрішній світ кожного вихованця, знайти індивідуальний підхід до нього, він повинен знати своїх учнів, тобто «вивчити той ґрунт, куди падатимуть зерна правди».

Діяльність учителя – це духовна творчість, у якій він – художник, а виховання – мистецтво. І як художнику йому повинні бути надані простір та свобода. Педагогічну науку вчитель має сприйняти не тільки розумом, але й душею, опанувати природу психічних процесів і, переосмисливши все, створити власну педагогіку, свої закони, методи.

Тільки той учитель досягне високих результатів у вихованні та навчанні учнів, який не стоїть на місці, який постійно перебуває в пошуку нового. Розвиваючи цю думку, педагог-демократ В. Вахтеров писав: «Історія педагогічної думки наповнена прикладами, які показують, що педагогічна справа йде успішно лише тоді, коли вчитель користується широким простором для самодіяльності та вільної творчості».

Інтелігентний учитель завжди охайний, і ця звичка поширюється не тільки на його зовнішність, а й на все життя, зокрема на педагогічну діяльність.

К. Ушинський, В. Вахтеров, С. Миропольський, О. Духнович та багато інших дописувачів педагогічних часописів указують на те, що вміння виховувати дитину – це одне з найскладніших та найбільш величних мистецтв. Тому педагог повинен бути людиною високої культури, виявляти інтерес до вітчизняного та зарубіжного живопису, архітектури, музики; знати та поважати традиції, звичаї, обряди рідного народу; вбирати в себе нові досягнення науки та мистецтва. А найголовніше – уміти зацікавити всім цим вихованців, передати їм свої знання, любов до прекрасного.

Лекції та семінарські заняття з педагогіки та методики виховної роботи націлюють майбутніх учителів на постійну роботу з метою формування:

- згальнопедагогічних якостей особистості, зокрема педагогічної спрямованості, соціально й професійно найбільш значущих якостей особистості;

- соціальної відповідальності, любові до дитини, любові до своєї професії, гуманізму, доброзичливості, товаришкості.

- професійних якостей – теоретичної та методичної підготовленості за фахом, психолого-педагогічної, теоретичної та практичної підготовленості, розвиток педагогічних умінь;

- індивідуальних психологічних якостей – педагогічної спрямованості психічних процесів: педагогічного мислення, спостережливості, уваги, уважності, пам'яті, емпатії, волі, культури, темпераменту.

Із цією метою студентам пропонується програма самовироблення основних педагогічних умінь: пізнавальних, конструктивних, комунікативних, інформаційних та організаційних.

Відповідно до змісту програми кожен студент – майбутній вчитель, розробляє індивідуальний план професійного самовиховання за такою схемою: завдання самовиховання, шляхи та засоби, строки виконання. Разом із метою розвитку особистісних якостей приділяється велика увага досягненню конкретних результатів у практичній діяльності. Для цього використовується система методів виховання, які аналізують студенти:

1. самопізнання та самооцінка (самопостереження, самоаналіз, самовипробування, самоосвіта);
2. самостимулювання (самокритика, наявність мети);
3. самопрограмування;
4. методи й прийоми самовпливу (самоінструкція, самопримус, самонаказ).

Викладач постійно надає допомогу студентам у процесі їх роботи щодо самовиховання та дає їм рекомендації, поради та правила з метою правильного використання всіх методів самовиховання.

Вивчення матеріалів прогресивної педагогіки другої половини XIX – початку XX ст. дало змогу вибудувати модель ідеалу вчителя. Це передусім людина, яка глибоко співчуває народу й бажає допомогти йому; глибокоосвічений українець, неохитний у своїх національних переконаннях; вільна, гуманна, творча, високодуховна особистість.

Визначальним чинником, що зумовлює прояв типових якостей ідеального вчителя, є рівень оволодіння комплексом специфічних умінь, спеціальною технікою, що в науці називається «педагогічною». Педагогічна ж техніка – це сукупність умінь і особливостей поведінки вчителя, спрямованих на ефективну реалізацію вибраних ним методів і форм навчально-виховної роботи з окремими учнями чи колективом згідно з метою виховання й особливостями об'єктивних чи суб'єктивних умов. Якщо вчитель досконало оволодіє педагогічною технікою, а в деяких позиціях доведе її майже до автоматизму при застосуванні на практиці, то про нього можна із впевненістю сказати, що він – ідеальний педагог. Зрозуміло, це можливо лише за умови, що в основі його діяльності буде високий рівень професіоналізму, що це буде гуманістично спрямована особистість, яка має педагогічні здібності та відповідні психолого-педагогічні якості. Безумовно, усе це повинно гармонійно поєднуватися.

Дослідження проблеми ідеалу вчителя у вітчизняній педагогіці дає можливість назвати кілька основних елементів, характерних для реального ідеалу вчителя:

1. Реальний ідеал учителя – це комплекс (система) поглядів вітчизняних педагогів-журналістів на поставлене суспільством питання: «Яким повинен бути сучасний учитель?»

2. Реальний ідеал учителя є узагальненим образом, який органічно поєднував у собі різні компоненти.

3. Основою, фундаментом реального ідеалу вчителя є абсолютний християнський ідеал людини.

4. Реальний ідеал учителя – це абсолютний ідеал у «мініатюрі»; це найбільш реальний образ, який відповідав можливостям учителя того часу.

5. Фактори, які визначили ідеал учителя та впливали на його формування: державний устрій, соціально-економічні умови життя, світогляд суспільства, національні особливості, релігія, мораль, рівень розвитку культури.

6. Формування образу реального ідеалу вчителя передбачало злиття духовно-морального, громадянського та професійного ідеалів у єдине ціле.

Отже, самовиховання – це свідомо діяльність, спрямована на найбільш повну реалізацію людиною себе як особистості. Ґрунтуючись на активації механізмів саморегуляції, самовиховання передбачає наявність чітко усвідомлених цілей, ідеалів, особистісного смислу. Сформувати практичні вміння та навички самовиховання, прагнення до ідеалу в студентів – майбутніх вчителів – одне з найважливіших завдань виховання, яке наближає педагогічні дії до кінцевого результату – узагальненої мети виховання. Цей процес буде супроводжувати майбутніх вчителів на всіх дальших етапах їх саморозвитку й самовдосконалення.

Уміння адаптуватися, орієнтуватися в непередбачених життєвих ситуаціях, вступати в боротьбу з антигромадським злом чи свідомо обходити гострі життєві «кути», на компромісному рівні розв'язувати конфліктні взаємини, не втрачати себе в екстремальних життєвих ситуаціях тощо – саме до цього слід готувати майбутніх учителів, озброюючи їх методами самовиховання.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Алепринський Б.С. Беседи о самовоспитании. / Б.С. Алепринський. – М.: Знание, 1977.
2. Вахтеров В.П. Нравственное воспитание и начальная школа / В.П. Вахтеров. // Русская мысль. – 1858. – Кн. 9-10.